

Narodna zaščita v Sloveniji (1976 - 1991)

Pavle Čelik*

Poseg enot varšavskega pakta v Češkoslovaški republiki 1. avgusta 1968, vdor oborožene skupine ustaških teroristov prek Slovenije v osrednjo Bosno in Hercegovino poleti 1972 ter druge mednarodne okoliščine so narekovele, da se je pri nas začela izvajati zamisel o splošnem ljudskem odporu in družbeni samozaščiti; ta je postala temelj našega varnostnega sistema.

Slovenija je po letu 1976 začela razvijati edinstveno varnostno sestavino, imenovano narodna zaščita. Predpisi so podrobno uredili njeno organiziranost, pooblastila, naloge, opremljanje, usposabljanje in drugo. Pomemben del odgovornosti za njeno delovanje sta prevzeli na sebe milica pa tudi teritorialna obramba. Postopoma je narodna zaščita postala nepogrešljiv varnostni dejavnik na javnih prireditvah in shodih, njene naloge pa so zajemale vse varnostne razmere, tudi vojno.

Med prizadevanji slovenskega vodstva za osamosvojitve republike so se vse bolj zaostrovali odnosi med Ljubljano in Beogradom. Spomladi 1990 je JLA odvzela teritorialni obrambi skoraj celotno oborožitev in nastalo je vprašanje, kako vzpostaviti teritorialno obrambo, ki bi bila povsem v slovenski pristojnosti. Narodna zaščita je bila povsem zakonita sila in povsem slovenska, zato je poleti istega leta lahko postala zakonito kritje za oblikovanje manevrske strukture narodne zaščite in prerasla v novo teritorialno obrambo Slovenije. Stara, dotedanja narodna zaščita, je ostala in v odvratanju pritiskov raznih vrst je sodelovala poleg milice in teritorialne obrambe tudi ona. To je prišlo še posebej do izraza med oboroženim posegom JLA v Sloveniji poleti 1991 in vse do mednarodnega priznanja samostojne Slovenije.

Ključne besede: narodna zaščita, zgodovina, Slovenija

UDK: 355.02 (497.12)

Uvod

Ob proslavah obletnice osamosvojitve Slovenije sredstva javnega obveščanja pri nas pogosto omenjajo manevrsko strukturo narodne zaščite, iz katere je zrasla slovenska vojska. Bralci in poslušalci neredko dobivajo vtis, da je šlo za nekaj povsem novega, porojenega v pripravah na razglasitev neodvisnosti naše republike. Pa ni bilo povsem tako, zato ne bo odveč, če malo bolj podrobno opišem narodno zaščito, ki je v za Slovenijo usodnih dneh »posodila« svoje ime in vsebino predhodnici slovenske vojske.

Ime iz partizanskih časov

Nova jugoslovanska in slovenska ustava sta leta 1974 prinesli novosti tudi na področje varnosti in obrambe. Seveda je šlo za načelne opredelitve, ki jih je bilo treba natančneje določiti v praksi. Ustava SFRJ je med drugim določila, da so za pripravljanje in organiziranje obrambe odgovorne zveza,

republike in občine.¹ Slovenija je čez dve leti hkrati sprejela zakon o ljudski obrambi ter zakon o družbeni samozaščiti, varnosti in notranjih zadevah. Prvi predpis je med nosilce oboroženega boja v vojni uvrstil tudi milico in narodno zaščito. Na ta način so tako miličniki kot narodni zaščitniki v vojni postali sestavni del oboroženih sil.² Narodna zaščita pa je bila sprva prvenstveno namenjena za delovanje v miru, in po tej plati jo je obširneje opredelil zakon o notranjih zadevah, ki je postal zakon o družbeni samozaščiti, varnosti in notranjih zadevah.³

Pri imenovanju te pomožne varnostne in obrambne sile so se naslonili na izkušnje narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem. Vojaško in politično vodstvo osvobodilnega gibanja je namreč 17. oktobra 1941 izdalo odlok o ustanovitvi narodne zaščite. Opredeljena je bila kot sestavina oborožene

¹ *Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije*, Ur. list SFRJ, št. 9/74, z dne 21. februarja 1974, člen 252; popravek v Ur. listu SFRJ, št. 11/74, z dne 7. marca 1974.

² *Zakon o ljudski obrambi*, Ur. list SRS, št. 23/76, z dne 11. oktobra 1976, člena 5 in 11, točka 2.

³ *Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah*, Ur. list SRS, št. 23/76, z dne 11. oktobra 1976

* Pavle Čelik, mag. sociologije, poveljnik Slovenske milice v poکوju

sile za obrambo slovenskega ljudstva proti nasilju okupatorjev.⁴ Doživljala je svoj razvoj, skladno z razvojem narodnoosvobodilnega gibanja pri nas. Tako je predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) 1. marca 1944 odločilo, da narodna zaščita varuje prebivalstvo in premoženje pred kriminalom ter ščiti javni red.⁵ Izgubljala je značaj sestavine oboroženih sil in dobivala lastnosti varnostne sile v rokah novih organov oblasti, podrejena je bila odseku za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS. Ob koncu vojne je štela blizu 15.000 pripadnikov.⁶

Ko je tedanji republiški sekretar za notranje zadeve Marjan Orožen razlagal spremembe in dopolnitve zakona o notranjih zadevah iz leta 1976, je za največjo novost tega predpisa označil pav oblikovanje narodne zaščite; ta ne sme biti podaljšana roka organov za notranje zadeve, ampak mora biti sestavina sistema družbene samozaščite in splošne ljudske obrambe.⁷

Organiziranost in pooblastila narodne zaščite

V miru so bile narodni zaščiti v krajevnih skupnostih in temeljnih organizacijah združenega dela (dalje: podjetja) zupane tri naloge, in sicer varovanje pogojev dela, družbene lastnine in objektov skupnega pomena; varovanje reda in svojega premoženja; zagotavljanje mirnega in varnega življenja. Enoto narodne zaščite je ustanovil delavski svet oziroma svet krajevnih skupnosti. Nad delovanjem enote je bdel njun odbor za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito. Ta odbor je med drugim sprejemal varnostni načrt in širši del tega načrta je bil tudi načrt za delovanje narodne zaščite. Načrt je upošteval predvidene naloge v miru, izrednih razmerah, neposredni vojni nevarnosti in vojni.

V enoti narodne zaščite je bil dolžan sodelovati vsak, in sicer v svojem prostem času. Razpored sodelovanja je izdelal navedeni odbor. Izjemoma ni smel 10 oziroma 5 let opravljati takih nalog tisti, ki je bil obsojen za kaznivo dejanje zoper ljudstvo in državo, kaznivo dejanje zoper premoženje ali za drugo dejanje iz koristoljubnosti ali je bil v kazenskem postopku za taka dejanja.

Enoto je vodil načelnik, ki je bil imenovan od sveta krajevnih skupnosti oziroma delavskega sveta podjetja. Predlog za imenovanje je dal odbor za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito, soglasje k imenovanju pa je dal svet za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito občinske skupščine. Načelnik je bil za svoje delo in delo enote odgovoren delavskemu svetu oziroma svetu krajevnih skupnosti. O delu je poročal svetu in odboru. Načelnik je lahko imel enega ali več pomočnikov.

Zakon je določil tudi obveznosti postaj milice s splošnim delovnim področjem do narodne zaščite. Te so bile dvojne, in sicer: morale so sodelovati z odbori za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito v krajevnih skupnostih in podjetjih pri izdelavi varnostnih načrtov; enotam narodne zaščite so nudile pomoč pri usposabljanju za ravnanje z orožjem in varovanje objektov.

Pripadniki narodne zaščite so imeli te dolžnosti in pravice:

- ugotavljati istovetnost neznanih oseb znotraj podjetja ali v bližini objektov v krajevni skupnosti, ki so jih varovali;
- preprečevati nepoklicanim osebam vstop v določene prostore, dostop k določenim objektom oziroma jih od tam prisilno odstraniti;
- zadržati osebo, ki je bila zalotena kri kaznivem dejanju ali poskusu, o tem pa takoj obvestiti milico;
- pregledati osebo ali vozilo, če so sumili, da skriva ukradeni predmet ali napravo, ali ima tak predmet ali napravo, ki bi lahko ogrozila varnost ali povzročila škodo;
- opravljati druge naloge, določene v aktu podjetja oziroma krajevnih skupnosti ali naloge, določene v načrtu delovanja narodne zaščite ali po nalogu načelnika enote.

Med opravljanjem nalog so nosili oznako. Pri opravljanju določenih nalog so bili oboroženi. Orožje so smeli uporabiti, če niso mogli z drugim manj nevarnim prisilnim sredstvom odvrniti neposrednega napada, ki je ogrožal njihovo življenje, ali napada na objekt, ki so ga varovali.⁸

Podrobneje o oborožitvi narodne zaščite

Zakon je pooblastil republiškega sekretarja za notranje zadeve, da izda pravilnik, ki bi podrobneje urejal delovanje narodne zaščite. Že konec novembra 1976 je tak pravilnik izšel.⁹

⁴ *Dokumenti o VOS OF, narodni zaščiti in pravosodju 1941-1945*, Ljubljana: RSNZ SRS, 1976, str. 16–17.

⁵ Prav tam, str. 150–151.

⁶ Razvoj NZ in LM od ustanovitve do danes, *Strokovni list*, št. 4–5, 1964, str. 275–288.

⁷ *Zakon o ljudski obrambi in zakon o družbeni samozaščiti, varnosti in notranjih zadevah*, Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list SRS, 1976, str. 143.

⁸ *Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah*, Ur. list SRS, št. 23/76, z dne 11. oktobra 1976, členi 24–35.

⁹ *Pravilnik o oznakah in ravnanju z orožjem v narodni zaščiti*, Ur. list SRS, št. 27/76, z dne 25. novembra 1976.

Zaščitnik je med opravljanjem nalog na levem rokavu nosil poseben znak. To je bil 9 centimetrov širok rdeč trak. Na traku je bil moder krog premera 3 centimetre z rdečo zvezdo v sredini, nad zvezdo je bil napis »Narodna«, pod njo pa napis »Zaščita«. Načelnik narodne zaščite je nosil trak, ki je imel spodaj in zgoraj pol centimetra široko rumeno obrobo, trak njegovega pomočnika pa je imel tako obrobo le na spodnjem delu. Odbor za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito v podjetju oziroma krajevni skupnosti je določil, kdo bo skrbel za hrambo, izdajanje in prevzem teh oznak. Oznake je preskrbel republiški sekretariat za notranje zadeve, razdeljevali pa so jih preko postaj milice. Stroške je nosil naročnik.

Zaščitniki so nosili orožje, ko so opravljali naloge varovanja objektov in premoženja posebnega pomena za podjetje oziroma krajevno skupnost; delovali na osamljenih krajih ali ponoči, zaradi kriminalne dejavnosti pa so bila ogrožena življenja ljudi ali premoženje; če je grozila nevarnost sabotаж ali drugih terorističnih dejanj na objektih, ki jih je varovala narodna zaščita.

Praviloma so bili oboroženi s pištolami, ki so jih nosili v torbicaх s čezramnikom. Izjemoma so bili lahko oboroženi tudi s puško ali brzostrelko, če so to zahtevale izredne varnostne razmere. O slednjem je odločal republiški sekretar za notranje zadeve. Tedaj je pristojna postaja milice s splošnim delovnim področjem dala puške ali brzostrelke na uporabo podjetju oziroma krajevni skupnosti. Ko je bil oborožen, je moral zaščitnik nositi pri sebi izkaznico za orožje. Izkaznica je vsebovala podatke o vrsti orožja, znamki, tovarniški in registrski številki ter lastniku orožja. Izkaznice za nošenje pištol je izdal občinski upravni organ za notranje zadeve, za puške in brzostrelke pa pristojna postaja milice.

Da je zaščitnik smel nositi orožje, je moral izpolnjevati pogoje za posest in nošenje orožja po zakonu o orožju,¹⁰ biti po oceni odbora za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito primeren za nošenje orožja, opraviti preizkus znanja o ravnanju z orožjem pred posebno komisijo, ki jo je imenoval navedeni odbor in jo je praviloma vodil načelnik narodne zaščite. Da bi načelnik lahko opravljal vlogo predsednika te komisije, je moral prej sam na postaji milice opraviti preizkus znanja o ravnanju z orožjem, skladno z določbami zakona o orožju.

Zaščitnik je smel uporabiti strelno orožje, če ni mogel drugače odvrniti od sebe istočasnega protipravnega napada, s katerim je bilo ogroženo njegovo življenje, ali napada na objekt, ki ga je varoval. Pred uporabo orožja je moral zaščitnik napadalca opozoriti z vzklikom »Stoj, streljal bom!« in z opo-

zornim strelom v zrak. Če je enoto vodil načelnik ali njegov pomočnik, je smel orožje uporabiti le po ukazu enega od njiju. O uporabi orožja je moral zaščitnik takoj obvestiti načelnika ali njegovega pomočnika, ta pa je o tem obvestil pristojno postajo milice, poročal pa odboru za ljudsko obrambo v podjetju oziroma krajevni skupnosti.

Podjetja in krajevne skupnosti so nabavljale orožje za narodno zaščito pri pooblaščenih organizacijah za promet z orožjem. Prej so morale dobiti dovoljenje občinskega upravnega organa, pristojnega za notranje zadeve. Ko so orožje nabavili, so morali obvestiti občinski upravni organ za notranje zadeve, da ga je evidencial in izdal izkaznice za nošenje orožja. Hraniti so ga morali v prostorih, varnimi pred različnimi nevarnostmi. Če takega prostora krajevne skupnosti niso imele, so ga lahko shranile na postaji oziroma oddelku milice ali v podjetju, ki je imelo take prostore; izjemoma tudi pri zanesljivi osebi na domu. Nadzor nad hrambo orožja narodne zaščite so izvajale postaje milice in občinski upravni organi, pristojni za notranje zadeve. Odbori za ljudsko obrambo in družbeno samozaščito v krajevnih skupnostih in podjetjih so določile osebo, ki je skrbel za hrambo, izdajanje ter evidenco orožja in streliva.

Novosti iz leta 1982 in 1983

Jeseni leta 1982 je začel veljati nov slovenski obrambni zakon,¹¹ ki je prinesel nekaj novosti. Uredil je področje splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, kar je pomenilo prevzem nekaj vsebin iz dotedanjega zakona o družbeni samozaščiti, varnosti in notranjih zadevah iz leta 1976.

Najprej velja omeniti določbo, da je bilo mogoče v neposredni vojni nevarnosti in v vojni enote milice uporabiti tudi za izvršitev določenih bojnih nalog. *Ta določba se je pokazala za preroško že čez 8 let, ko je bilo treba slovensko samostojnost braniti tudi z enotami policije in je ta vloga bila povsem v skladu z veljavnimi slovenskimi predpisi.*

Naloge narodne zaščite so bile opredeljene nekoliko širše in za več oseb, tudi za organe družbenopolitičnih skupnosti, organizacije in društva. Ta najširša oblika samozaščitnega in samoobrambnega delovanja je bila poleg tistih nalog iz leta 1976 namenjena še za varovanje z ustavo določenega reda pa tudi zasebnega premoženja. Načrt za delovaje narodne zaščite je vseboval njene naloge v miru (ob nevarnostih, v katerih bi bila lahko v večjem obsegu ogrožena javni red oziroma varnost ljudi, družbeno in zasebno premoženje in objekti skupnega pomena), ob naravnih in drugih nesrečah,

¹⁰ Tedaj je v Sloveniji veljal zakon o orožju, Ur. list SRS, št. 34/73, z dne 11. oktobra 1973.

¹¹ Zakon o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti, Ur. list SRS, št. 35/82, z dne 11. oktobra 1982, členi 127 in 173–186.

v izrednih razmerah, ob neposredni vojni nevarnosti in v vojni. Delovanje v narodni zaščiti je postalo pravica in dolžnost vseh državljanov, saj so bili razlogi za oprostitev le bolezen, nezmožnost za delo, vpoklic v oborožene sile, civilno zaščito in organe za notranje zadeve. To je pomenilo, da je obveznik narodne zaščite tako rekoč vsak, dokler ni vpoklican v druge sestavine obrambnih in varnostnih sil. *Ta določba je bila zelo pomembna čez 8 let, ko je bilo treba oblikovati novo obrambno silo, ki naj bi branila osamosvojitvene ukrepe Slovenije.* Njene naloge so ostale iste, dodano je bilo, da ob naravnih in drugih nesrečah sodeluje pri izvajanju nalog civilne zaščite. Hkrati je bilo določeno, da smejo tudi enote civilne zaščite opravljati nekatere naloge narodne zaščite. Kadar so zaščitniki sodelovali skupaj z miličniki pri določenih nalogah družbene samozaščite, je bilo vodstvo prepuščeno starešini milice. Če bi borbena delovanje potekalo skupaj s teritorialno obrambo, je vodstvo pripadalo starešini teritorialne obrambe. Med razlogi, da so bili zaščitniki lahko oboroženi, je bila navedena še neposredna vojna nevarnost in vojna. Strelno orožje so smeli uporabiti tudi, če niso mogli drugače zavarovati življenja ljudi, kar je bila tretja okoliščina te vrste. Dana je bila možnost, da načelnik narodne zaščite ali njegov pomočnik oblikuje skupino zaščitnikov, da opravijo posamezno nalogo. Natančneje je bila načrtana delitev dela pri usposabljanju narodne zaščite: postaja milice ji je pomagala pri usposabljanju za opravljanje določenih nalog družbene samozaščite, občinski štab za teritorialno obrambo pa pri usposabljanju za ravnanje z orožjem in vključevanje v oborožen splošni ljudski odpor.

Zakon je pooblastil republiškega sekretarja za notranje zadeve in komandanta teritorialne obrambe Slovenije, da izdaja podrobnejše navodilo o narodni zaščiti, navodilo o uporabi enot civilne zaščite za opravljanje nalog narodne zaščite pa je prepustil republiškega sekretarju za ljudsko obrambo v soglasju z republiškim sekretarjem za notranje zadeve. Do tega je res prišlo, in sicer v obliki navodila ter pravilnika.¹²

Pravilnik o narodni zaščiti je bil obširnejši od tistega iz leta 1976. Podrobneje je opredelil novosti iz obrambnega zakona. Pristojnost za aktiviranje narodne zaščite se je precej razširila in je zajela tako rekoč celotno zgradbo splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite. Ločeno so bile našteje naloge narodne zaščite v miru, ob naravnih in drugih nesrečah, v izrednih razmerah, ob neposredni vojni nevarnosti in v vojni. Naštete so bile glavne oblike delovanja, in sicer obhod in opazovanje določenega objekta ali območja, množična iz-

vidniško obveščevalna dejavnost, stražarska služba, pregled zemljišča in nenaseljenih stavb na njem, odkrivanje subverzivnega delovanja, določene oblike oboroženega boja, spremljanje določenih oseb in vozil, zaseda, zadržanje oseb in druge oblike oboroženega in neoboroženega splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite. Načelnik je imel namestnika ter enega ali več pomočnikov. Malo je bil spremenjen znak narodne zaščite. Podrobneje so bili opredeljeni pogoji za uporabo strelnega orožja. Orožje so zagotavljali tako, da so zaščitniki praviloma uporabljali svoje pištole ali revolverje, vojaško orožje pa so bodisi nabavili (kupili) pri občinskem upravnem organu za ljudsko obrambo bodisi so ga dobili v uporabo od postaje milice oziroma občinskega štaba za teritorialno obrambo. Občinski štab za teritorialno obrambo je ugotavljal usposobljenost načelnikov in njihovih pomočnikov za ravnanje z orožjem in za njegovo uporabo, kar je bila dotlej naloga postaje milice. Zaščitniki so lahko uporabljali tudi drugo opremo, na primer sredstva za zveze, sredstva za vezanje in vklepanje, prenosne svetilke itd. To opremo so nabavljala podjetja, krajevne skupnosti in delovne skupnosti, ki so organizirali enote narodne zaščite.

Druga gradiva in priročniki

Na podlagi dotedanjih izkušenj in skladno z novimi predpisi so pristojni pristopili k uveljavljanju zamisli o družbeni samozaščiti in splošni ljudski obrambi. Tu je svojo vlogo odigrala tudi naša milica.

Vloga milice je bila opredeljena tudi v zakonu o notranjih zadevah iz leta 1980. Postaje milice s splošnim delovnim področjem, ki so skrbele za javno varnost na vseh tedanjih 62 občinah, so nudile strokovno pomoč pri organiziranju, usposabljanju in opravljanju nalog narodne zaščite.¹³ Leta 1984 je republiški sekretar za notranje zadeve izdal navodilo o tovrstni pomoči.¹⁴ Izhajalo je iz določb vseh treh predpisov, in sicer zakona o notranjih zadevah, zakona o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti ter pravilnika o narodni zaščiti. Določilo je naloge celotne zgradbe milice, od miličnikov, vodij varnostnih okolišev, postaj milice (s splošnim delovnim področjem), inšpektoratov milice pri upravah za notranje zadeve do uprave milice v republiškem sekretariatu za notranje zadeve, okvirno pa tudi občinskih upravnih organov, pristojnih za notranje zadeve in službe državne varnosti. Največje breme je odpadlo na postaje milice, ki so dajale varnostne

¹² *Pravilnik o organiziranju, aktiviranju in opravljanju nalog ter o oznakah in oborožitvi narodne zaščite*, Ur. list št. 29/83, z dne 26. avgusta 1983.

Navodilo o uporabi enot civilne zaščite za opravljanje določenih nalog narodne zaščite, Ur. list SRS, št. 29/83, z dne 26. avgusta 1983.

¹³ *Zakon o notranjih zadevah*, Ur. list SRS, št. 28/80, z dne 17. novembra 1980, člena 5 in 38.

¹⁴ *Navodilo o nalogah organov za notranje zadeve pri organiziranju, delovanju in usposabljanju narodne zaščite*, št. 21/1-S-010/5-84, z dne 7. septembra 1984.

sestavine za izdelavo načrtov delovanja narodne zaščite, pomagale pri izdelavi teh načrtov, strokovno usposabljale načelnike in namestnike ter pomočnike načelnikov, pomagale pri usposabljanju drugih članov narodne zaščite, vodile evidenco o aktiviranju narodne zaščite na območju občine in drugo.

Določeno je bilo, da je treba vsaj enkrat letno poročati na Kidričevo ulico 2 v Ljubljani o izvajanju nalog, določenih v navodilu. Zbrani podatki so našli svoje mesto tudi v letnih poročilih republiškega sekretariata za notranje zadeve. Tako je leta 1987 pisalo, da je 484 miličnikov pomagalo pri usposabljanju 38.556 članov narodne zaščite, za kar so porabili 2709 ur.¹⁵

Ker je bila narodna zaščita zamišljena kot sestavina širše zasnove družbene samozaščite in splošne ljudske obrambe, so pristojni poskrbeli za širše seznanjanje prebivalcev z zamisljivo in udejanjanjem narodne zaščite. Že leta 1977 je izšel »Priročnik za delo narodne zaščite«, zamišljen kot pripomoček za usposabljanje predavateljev in zaščitnikov samih. V okviru Male knjižnice splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, ki jo je izdajal Svet za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito pri Predsedstvu Republiške konference socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, je leta 1984 izšla brošura »Narodna zaščita«, kjer so bili objavljeni dokumenti o narodni zaščiti. Leta 1988 je izšla obširnejša brošura »Narodna zaščita«, zamišljena kot priročnik za organiziranje, vodenje, usposabljanje in načrtovanje delovanja narodne zaščite. V njej je bila podana tudi okvirna vsebina tečajev za usposabljanje vodstev narodne zaščite, ki so trajali po 10 ur, ter tečajev za druge člane, ki so trajali 5 ali 6 ur. Obdelani so bili načini za opravljanje nalog narodne zaščite, in sicer vzdrževanje reda in miru in javnih shodih in prireditvah, nadzor in urejanje cestnega prometa, iskanje pogrješanih oseb na prostem, legitimiranje neznanih oseb, pregled oseb in vozil ter prtljage, zadržanje oseb do prihoda milice, fizično zavarovanje s stražo, preventivno nadziranje območja oziroma terena, globinsko varovanje območja ob državni meji, oblike oboroženega in neoboroženega odpora napadalcu oziroma okupatorju, množična izvidniško obveščevalna dejavnost v neposredni vojni nevarnosti ali vojni in delovanje načasno zasedenem ozemlju. Prikazana je bila vsebina načrta za delovanje narodne zaščite z vsemi prilogi oziroma dokumenti. Ta brošura je odigrala pomembno vlogo pri utrjevanju narodne zaščite kot dejavnika samozaščite krajanov in zaposlenih.

Narodna zaščita je v teh letih opravljala mnoge naloge, ki so pomenile skrb za varnost ljudi in premoženja. Miličniki so vložili v njeno usposabljanje, organiziranje in delovanje mnogo ur pedagoškega dela. To je bila ena plat tega dogajanja.

Druga plat pa je bila, da so zaščitniki zmanjšali število miličnikov, ki so bili potrebni za izvršitev določenih nalog, zlasti na javnih prireditvah in shodih, ob iskanju pogrješanih oseb na prostem, pri skrbi za zavarovanje pomembnih komunalnih in proizvodnih objektov itd.

Posodila je svoje ime

Zamisel o vlogi narodne zaščite se je kmalu pokazala kot zelo daljnovidna. To je bilo povezano z dogajanjem ob osamosvajanju Slovenije, ki je trajalo skoraj dve leti, do mednarodnega priznanja naše države. Slovenske težnje so naletele v Beogradu na zavračanje in priprave, kako bi jih zatrli.

Omeniti velja vsaj nekatere ukrepe zveznih oblasti pri nas. Leta 1988 so nanovo organizirali JLA in poveljstvo 9. armadnega območja v Ljubljani je bilo odpravljen, namesto tega sta bili vzpostavljeni poveljstvi 14. in 31. korpusa v Ljubljani in Mariboru ter poveljstvo 13. korpusa na Reki, ki je zajemalo tudi del slovenskega ozemlja na jugozahodu naše republike. Vsi trije korpusi so spadali pod poveljstvo 5. armadnega območja v Zagrebu. Priprave (kosovskih) Srbov in Črnogorcev, da bi 1. decembra 1989 v Ljubljani izvedli miting, so slovenske oblasti uspešno preprečile. Na podlagi ukaza zveznega vojaškega vodstva je republiški štab za teritorialno obrambo Slovenije 15. maja 1990 izdal podrobne zahteve o predaji orožja, streliva in druge oborožitve teritorialne obrambe v skladišča JLA. Slednje je pomenilo skoraj popolno razorožitev naše teritorialne obrambe.

Ko je nova slovenska oblast začela izvajati svoj program, ki je vseboval tudi osamosvojitve naše republike, je ostala brez svoje vojaške sile. Kako zavarovati slovenska prizadevanja pred oboroženimi grožnjami iz Beograda, da bo to potekalo zakonito? Kot pri roki je bil slovenski obrambni zakon v tistem delu, kjer je urejal organiziranost in delovanje narodne zaščite v vseh varnostnih razmerah. *Narodna zaščita je bila edina taka organizacija v Jugoslaviji in v izključni pristojnosti Slovenije.*¹⁶ Toda enote narodne zaščite so bile zamišljene za delovanje v okviru podjetij in krajevnih skupnosti, kar ni v celoti ustrezalo novim razmeram. Na notranjem ministrstvu so se odločili za novo ime, in sicer Manevrska struktura narodne zaščite (MSNZ). To bi se dalo tolmačiti tudi kot tisti del narodne zaščite, ki je usposobljen in namenjen širšemu delovanju, kjerkoli v naši republiki. Republiški sekretar za notranje zadeve je nato 29. avgusta 1990 postavil Antona Krkoviča za načelnika narodne zaščite. S pomočjo starešin Posebne enote milice (popularno PEM), ki jih je vodil Jože Kolenc, namest-

¹⁵ Pavle Čelik, *Policiji*, Ljubljana: Delo, 1991, str. 39–40.

¹⁶ Vladimir Prebilič, Damijan Guštin: *Boj na Holmcu*, Ljubljana: MNZ RS, 2006, str. 12–13.

nik poveljnika te enote, je bila vzpostavljena nova oborožena sila skoraj 20.000 pripadnikov, večinoma obveznikov teritorialne obrambe. Oborožili so se z orožjem, ki ga niso hoteli dati v vojašnice in z izvzemom dela takega orožja, predanega v skladišča JLA, deloma pa tudi z orožjem narodne zaščite.

Slovenska skupščina je konec septembra 1990 sprejela dopolnila k naši ustavi, označena s številkami XCVI., XCVII. in XCVIII. Slovenija je tako postala sama odgovorna za teritorialno obrambo.¹⁷ Že dan pred objavo teh dopolnil, torej 4. oktobra 1990, je bil imenovan nov republiški štab za teritorialno obrambo. Ta je manevrsko strukturo narodne zaščite vključil v novo teritorialno obrambo, ki je tako postala povsem legalna sila v pristojnosti Slovenije.

V zaščiti osamosvajanja

Ob manevrski strukturi narodne zaščite, ki je bila prehodnega značaja, je v podjetjih in krajevnih skupnostih še vedno obstajala »navadna« narodna zaščita. Njeno delovanje se je vse bolj usmerjalo v oblike in načine delovanja, v skladu z zaostrovanjem varnostnih razmer pri nas. Tudi ta sestavina se je vključevala v zaščito slovenskih osamosvojitvenih prizadevanj.

Zvezni izvršni svet je 16. novembra 1990 izdal odlok, da naborne zadeve v Sloveniji ponovno preidejo na vojaške organe.¹⁸ Če bi se to uresničilo, bi občinski upravni organi, pristojni za obrambo, področje načrtovanja, pozivanja in pošiljanja nabornikov na služenje vojaškega roka morali prepustiti JLA. To je bilo v nasprotju tudi s slovenskimi ustavnimi dopolnili XCVI., XCVII. in XCVIII, ki so napotitev nabornikov na služenje vojaškega roka načeloma prepuščali slovenskim oblastem. Bila je nevarnost, da bi se vojska skušala s silo polastiti naborniških evidenc pri občinskih upravnih organih za obrambo. Poslopja teh uradov je bilo treba zavarovati pred takim posegom in tu je pomagala tudi narodna zaščita.

Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo je 11. decembra 1990 predsedstvu SFRJ poslal sporočilo z naslovom »Nepooblaščenno ustanavljanje oboroženih sestavov v SFRJ«. Generali so zapisali, da na več območjih Jugoslavije v tujini nelegalno kupujejo orožje in ga skrivaj uvažajo, da z njim oborožujejo sestave, ki so zunaj JLA in teritorialne obrambe. Gradivo je predsedstvo obravnavalo 9. januarja in ob koncu sprejelo ukaz, da je treba vse take oborožene sestave, ki so zunaj oboroženih sil ali organov za notranje zadeve ter niso organizirani skladno z zvezni-

mi predpisi, razpustiti, orožje pa takoj predati najbližji enoti JLA.¹⁹ Vsebina ukaza je bila nekoliko dvoumna, zlasti še za narodno zaščito, saj je bila organizirana tako zunaj oboroženih sil kot milice. Tudi sicer je bilo v Beogradu opaziti nerazumevanje za bistvo narodne zaščite, ki je trajalo vse od njene ustanovitve leta 1976. Ko so na slovenski republiški sekretariat za notranje zadeve prihajali uslužbenci zveznega sekretariata za notranje zadeve, in je beseda nanesa na to sestavino družbene samozaščite in splošne ljudske obrambe, so pristojne starešine spraševali, koliko čet, bataljonov in brigad šteje narodna zaščita, kot da bi šlo za tretjo vojaško organizacijo, poleg JLA in teritorialne obrambe. Slovenska oblast je omenjeni ukaz predsedstva SFRJ enostavno preslišala.

Nekaj mesecev za tem je naša republika dobila nov obrambni zakon,²⁰ ki je med obrambne sile uvrstil tudi narodno zaščito. Opredelil jo je kot organizirano obliko delovanja državljanov za opravljanje določenih varnostnih nalog in za njihovo vključevanje v oborožen boj ter druge oblike odpora. Njeno organizacijo je prepustil podjetjem, zavodom in organizacijam ter krajevnim skupnostim, ki jih je določil izvršni svet občinske skupščine. Pravice zaščitnikov so se nekoliko skrčile, saj niso več imeli pooblastila za pregled oseb, vozil in prtljage. Razlogi za njih oborožitev so ostali enaki, prav tako pravice za uporabo strelnega orožja. Zakon je ohranil bistvene sestavine narodne zaščite iz prejšnjega obdobja. Zakon je pooblastil notranjega in obrambnega ministra, da izdada navodilo, ki bi podrobneje in celovito uredilo narodno zaščito, a do njega ni prišlo, saj je prišlo do oboroženega napada na Slovenijo.

Slovensko predsedstvo je 15. maja 1991 izdalo »Smernice o ukrepih za pripravljenost«. Med zahtevanimi načrtovanimi ukrepi je bilo tudi okrepljeno varovanje sedežev upravnih organov za ljudsko obrambo, štabov za teritorialno obrambo, vodstev občin in objektov posebnega pomena za obrambo. Za to so bili odgovorni zaposleni v teh objektih, organi za notranje zadeve, teritorialna obramba in tudi narodna zaščita. Izdelati je bilo treba 12 različnih načrtov za zavarovanje suverenosti in neodvisnosti Slovenije. Že 7. maja 1991 je začelo delovati »Operativno koordinacijsko telo za primer izrednih razmer«, ki ga je slovensko predsedstvo oblikovalo 18. marca 1991. Ta skupina je delovala tudi prek sedmih pokrajinskih podskupin in je vsak dan med drugim izdelala tudi pregled »Številčno stanje enot v republiki«, tako JLA kot naših sil. Za 1. junij 1991 ob 8.00 je bilo na raznih varnostnih dolžnostih 333 pripadnikov narodne zaščite.²¹

¹⁷ Ustavni amandmaji XCVI. do XCVIII., Ur. list RS, št. 35/90, z dne 5. oktobra 1990.

¹⁸ Odlok o izvrševanju določenih zadev vojaške obveznosti na ozemlju SR Slovenije, Ur. list SFRJ, št. 73/90, z dne 16. novembra 1990.

¹⁹ Narodna armija, posebna izdaja 31. januarja 1991, str. 4–5, v slovensčini.

²⁰ Zakon o obrambi in zaščiti, Ur. list RS, št. 15/91, z dne 6. aprila 1991, členi 64–71.

²¹ Janez Janša: Premiki, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992, priloga »Primopredaja operativnega dežurstva 1. junija 1991«.

Že med premirjem oboroženih spopadov je bila velika nevarnost, da bi iz Hrvaške v Slovenijo prispele okrepitev JLA. Zaradi tega je republiški sekretar za notranje zadeve 1. julija 1991 odredil ukrepe za nadzorovanje in varovanje naše meje s Hrvaško. Veljali so za organe za notranje zadeve in tudi za narodno zaščito, svoje ukrepe pa je izvajala tudi teritorialna obramba.²² Ta nevarnost je obstajala tudi po sprejemu tako imenovane brionske izjave,²³ čeprav bi morale vse sprte strani spoštovati dogovorjene ukrepe. Izjavo si je vsaka stran razlagala po svoje, različno. Slovenija je okrepljeno nadzorovala svojo mejo s Hrvaško in pri tem je teritorialni obrambi in milici pomagala tudi narodna zaščita pa tudi drugi dejavniki družbene samozaščite, na primer lovci, gozdarji itd. Predsedstvo Republike Slovenije je 2. septembra 1991 sprejelo nove »Smernice o ukrepih za pripravljenost v nadaljnjem postopku osamosvajanja Republike Slovenije«, ki so nadomestile tiste iz sredine maja 1991. Odrejeno je bilo, da narodna zaščita pomaga pri zaščiti pomembnih objektov in nadzorovanju ozemlja.

8. oktobra 1991 je Slovenija vzpostavila redno nadzorovanje meje s Hrvaško in tam so bili odprti novi mejni prehodi. Hkrati je bila izvedena zamenjava jugoslovanskih dinarjev z novimi slovenskimi tolarji, kar je bilo tudi varnostno vprašanje: poostreno varovanje zlasti naše južne meje. 25. oktobra je Slovenijo zapustila JLA in bližal se je čas mednarodnega priznanja samostojne in neodvisne Slovenije, kar se je zgodilo sredi januarja 1992 in 22. maja istega leta je bila sprejeta v Organizacijo združenih narodov. Zaradi tega je bilo mogoče sproščati preventivne varnostne in obrambne ukrepe na naši meji s Hrvaško in tudi v notranjosti države. Naša država je začela graditi nov varnostni in obrambni sistem, v katerem je vse bolj izginjal prostor za dotedanjo narodno zaščito. Obrambni zakon iz leta 1994 je ni več omenjal.²⁴ To je mogoče pojasniti tudi s tem, da slovenska oblast ni več izhajala iz nekdanje teorije o odmiranju države, pač pa je svojo državo v celoti šele izgrajevala.

Več kot reditelji, varnostniki in redarji

Ob koncu tega prispevka ne bo odveč zapisati nekaj besed o tem, ali so kakšne podobnosti med narodno zaščito in današnjimi sestavinami varnostnega sistema pri nas. Če se zadržim le pri njenih pooblastilih, je mogoče zapisati nekatere podobnosti s tremi sestavnimi deli tega sistema:

²² *Varnost*, št. 3, 2006, priloga »Dokumenti iz obdobja osamosvajanja«, str. 8.

²³ *Skupna deklaracija ministrske trojke Evropske skupnosti in predstavnikov vseh strani, neposredno vpletenih v jugoslovansko krizo, sprejeta na Brionih dne 7. julija 1991*, Ur. list RS–MP, št. 1/91, z dne 16. avgusta 1991.

²⁴ *Zakon o obrambi*, Ur. list RS, št. 82/94, z dne 30. decembra 1994.

a) imela je nekatera pooblastila, kot jih imajo današnji reditelji na javnih shodih in prireditvah, kot jih opredeljuje ustrezen zakon;²⁵

b) prav tako je imela nekaj pravic, kakršne imajo danes reditelji varnostniki, ki so zaposleni pri zasebnih varnostnih firmah, registriranih tudi za tovrstne naloge na področju javnih zbiranj;²⁶

c) njena pooblastila so bila v nekaj pogledih širša tudi od tistih pravic, ki jih imajo danes občinski redarji.²⁷

Po domače rečeno, imela je širša pooblastila od rediteljev, varnostnikov in občinskih redarjev. Še največ podobnosti je mogoče najti z občinskimi redarji, ki pa nimajo pravice uporabiti strelnega orožja, saj ga (še) nimajo v svoji opremi. Delovanje narodne zaščite je opredeljeval načrt, izdelan na podlagi varnostnega načrta za krajevno skupnost oziroma delovno organizacijo, naloge občinskega redarstva pa izhajajo iz programa varnosti oziroma ocene varnostnih razmer v občini. Nobena od teh treh sestavin varnostnega sistema pa nima opredeljenih svojih nalog v vojnih razmerah, kar je veljalo za narodno zaščito.

Tako je danes mogoče, da na javni prireditvi hkrati opravljata naloge reditelj po zakonu o javnih zbiranjih ter reditelj varnostnik po istem zakonu ter po zakonu o zasebnem varovanju. Mar ni to možnost, da pride do zlorab, prekoračitev pooblastil, zamenjav vloge, izmikanja odgovornosti, skrivanja itd?

²⁵ *Zakon o javnih zbiranjih*, Ur. list RS, št. 59/02, z dne 5. julija 2002, člen 25.

²⁶ *Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o javnih zbiranjih*, Ur. list RS, št. 60/05, z dne 24. junija 2005, člen 9, tretji odstavek. *Zakon o zasebnem varovanju*, Ur. list RS, št. 126/03, z dne 18. decembra 2003, člen 43.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zasebnem varovanju, Ur. list RS, št. 102/07, z dne 9. novembra 2007.

²⁷ *Zakon o občinskem redarstvu*, Ur. list RS, št. 139/06, z dne 29. decembra 2006, člen 10.

National protection in Slovenia (1976-1991)

Pavle Čelik, M.A. in Sociology, Retired Commander of the Slovene Police

The intervention of the military forces of the Warsaw Pact in the Republic of Czechoslovakia on 1st August 1968, the intrusion of Ustashi terrorists across Slovenia into central Bosnia and Herzegovina in the summer of 1972 and other international events gave rise to the idea of general popular resistance and social self-protection, which became one of the foundations of the Yugoslav security system.

After 1976 Slovenia began to develop a unique security organisation, called national protection. Its regulations defined in detail its organisation, mandates, tasks, equipment, training and other things. An important part of responsibility for its operation was assumed by the national police and territorial defence. National protection units gradually became an indispensable security factor at public performances and gatherings and its tasks included all security situations, including war.

During the efforts of the Slovenian leadership to obtain national independence, relations between Ljubljana and Belgrade became increasingly tense. In the spring of 1990, the Yugoslav People's Army confiscated nearly all arms from the territorial defence and the question arose of how to institute a territorial defence which would be completely under Slovenian authority. National protection was an entirely legitimate force and completely Slovenian, and it was therefore possible in the summer of 1990 for it to become a legitimate foundation for the formation of a tactical structure of national protection, soon transformed into the new Territorial Defence of Slovenia. Since the old national protection force was still preserved, it cooperated with the police and the territorial defence in resisting all kinds of pressures. This was particularly important during the armed intervention of the Yugoslav People's Army in Slovenia in the summer of 1991 and throughout the period until the international recognition of independent Slovenia.

Key words: national protection, history, Slovenia

UDC: 355.02 (497.12)